

EUGENIO COSERIU ȘI LINGVISTICA LATINO-AMERICANĂ

IULIA NICA*

Lucrarea de față își propune să readucă în atenție legăturile lui Eugenio Coseriu cu lingvistica din America Latină. Ne vom opri asupra a două aspecte ale acestei relații: istoricul lingvisticii latino-americane și crearea Școlii de la Montevideo.

1. Coseriu, istoric al lingvisticii latino-americane

O dimensiune constantă a activității lui Eugenio Coseriu, adesea eclipsată de calitatea de teoretician al limbajului, este interesul pentru istoria lingvisticii. Credincios principiului metodologic și epistemologic al tradiției în teoria și în cercetarea lingvistică, Coseriu pledează în favoarea cunoașterii gândirii lingvistice a înaintașilor. Cercetările sale în domeniul istoriei lingvisticii, impresionante ca număr și ca varietate, sunt însă doar parțial publicate, multe găsimu-se încă în Arhiva Coseriu de la Tübingen și așteptând să fie puse în circulație (Meisterfeld 2003). Kabatek și Murguía (1997) sau Meisterfeld (2003) oferă liste ample ale acestor preocupări.

Cele două laturi ale lingvistului Coseriu, teoreticianul și istoricul, sunt inseparabile. După Iorgu Jordan (1981), interesul pentru istoria lingvisticii al lui Coseriu este în esență unul teoretic: „Eugenio Coseriu urmărește, înainte de toate, aspectul teoretic al operelor care au contribuit sau au putut contribui la progresul disciplinei noastre”. Pentru Jordan, Coseriu este, „între lingviștii contemporani, cel mai indicat să elaboreze un *Tratat de lingvistică generală și o Istorie a disciplinei noastre*”.

Preocupările lui Coseriu de istorie a lingvisticii s-au îndreptat, inevitabil, și înspre o arie familiară și totodată dragă lui, America Latină. Să fi fost acest gest o datorie morală față de o regiune aflată – pe nedrept, în opinia savantului – la periferia circuitului de idei în cadrul lingvisticii? Indiferent de motivație, demersul lui Coseriu ne permite familiarizarea

* Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, bd. Bulevardul Carol I, nr. 11, România.

cu aria mai îndepărtată a Americii Latine. Spiritul integrator al lui Coseriu se manifestă și în direcția apropierii și chiar a unificării lingvisticii din diversele regiuni ale lumii.

Două sunt lucrările de referință ale lui Coseriu în această privință: *Panorama de la lingüística iberoamericana* (în continuare, *Panorama...*, cf. Coseriu 1977a) și, respectiv, *Amado Alonso* (Coseriu 1977b).

Deși acoperă în mod declarat perioada 1940–1965, *Panorama...*, elaborată în 1968, realizează, de fapt, prin deseale incursiuni în etapele anterioare, un scurt istoric al lingvisticii latino-americane¹ până la jumătatea anilor '60 ai secolului trecut. Coseriu își propune să prezinte starea lingvisticii din America Latină la jumătatea secolului al XX-lea, împreună cu un bilanț general al rezultatelor disciplinei, să identifice liniile esențiale ale dezvoltării lingvisticii latino-americane până în acel moment, dar și perspectivele de evoluție a acesteia.

În acest scop, el ia în considerare următoarele aspecte:

- 1) condițiile externe, inclusiv istorico-culturale, care au influențat dezvoltarea lingvisticii latino-americane;
- 2) centrele de cercetare lingvistică din America Latină;
- 3) principalele reviste de lingvistică latino-americane;
- 4) informația de care a dispus lingvistica din America Latină și, în consecință, influențele care s-au exercitat asupra acesteia, precum și orientările sale teoretice și metodologice;
- 5) atitudinile tipice ale lingvisticii latino-americane;
- 6) domeniile specifice cultivate de lingviștii latino-americani și rezultatele obținute;
- 7) ecoul lingvisticii latino-americane în lumea științifică;
- 8) perspective de evoluție.

Selectăm, mai departe, câteva dintre ideile majore ale panoramei, urmând expunerea lui Coseriu, structurată pe cele opt puncte enumerate.

(1) Lingvistica latino-americană la mijlocul secolului trecut era, în opinia lui Coseriu, radical diferită de lingvistica din alte regiuni ale lumii, mai cu seamă de lingvistica europeană occidentală. Ea nu evoluează în jurul unor figuri marcante și nici al unor curente de idei, nu este o lingvistică autonomă sub aspect ideologic și metodologic, ci una puternic tributară condițiilor în care s-a dezvoltat.

Aceste condiții externe vor imprima sau vor accentua o serie de trăsături ale lingvisticii de pe continentul sud-american, printre care cele expuse în continuare.

a. În primul rând, o tradiție proprie limitată, exceptând Chile și Brazilia, unde a existat practic continuitate de pe la 1890 și, respectiv, de la începutul secolului al XX-lea. Dincolo de lingvistica pre-științifică (și anume, gramatică empirică – spaniolă ori portugheză –, eseuri despre graiurile locale, studii ale limbilor indigene la nivel nespecializat etc.), tradiția științifică a lingvisticii hispano-americane este slabă sau târzie, reducându-se la patru mari nume: la jumătatea secolului al XIX-lea, gramaticianul venezuelean Andrés Bello, care și-a

¹ Coseriu limitează investigația la țările de limbă spaniolă sau portugheză din America Latină, arie pe care o numește *ibero-americană*.

desfășurat activitatea filologică mai ales în Chile, iar spre sfârșitul aceluiași secol și în primele decenii ale secolului al XX-lea, filologul hispanist Rufino José Cuervo în Columbia, respectiv hispanistul Federico (sau Friedrich) Hanssen, împreună cu lingvistul și filologul Rodolfo (Rudolf) Lenz, ambii de origine germană, în Chile.

b. Tinerețea și fragilitatea lingvisticii organizate în mediul universitar. Cel mai vechi institut de filologie cu existență relativ neîntreruptă din America Latină este cel din Buenos Aires, fondat în 1923. Institutele existente sunt, în marea lor majoritate, institute de filologie; departamente sau institute de lingvistică există doar la Montevideo și în câteva universități argentinene. Universitățile ele însele sunt noi, iar facultățile de litere, și mai noi, mai ales catedrele cu discipline lingvistice, atunci când acestea există. În fine, planul de studii cuprinde puține discipline lingvistice.

c. Lipsă acută de profesori specializați și de cercetători cu formație științifică riguroasă. Din acest motiv, mulți dintre inițiatorii, promotorii și reformatorii studiilor de lingvistică din America Latină au fost străini formați în afara acestei zone, mai ales europeni: spaniolul Amado Alonso, la Buenos Aires; tot în Argentina, la Mendoza, catalanul Joan Corominas² și apoi germanul Fritz Krüger; italianul Benvenuto Terracini, danezul Hans-Jørgen (Jon) Uldall, spaniolul Antonio Tovar, la Tucumán; românul Dumitru Găzdaru (hispanizat Demetrio Gazdaru), la Buenos Aires și La Plata; spaniolul Clemente Hernando Balmori, la Tucumán și La Plata; nord-americanul Morris Swadesh³, în Mexic; Eugenio Coseriu însuși, la Montevideo.

d. Biblioteci de lingvistică puține și incomplete.

Din caracteristicile anterioare decurge o alta:

e. Informația nesistematică, fragmentară, eterogenă de care se dispune în America Latină.

f. Strânsa unitate dintre lingvistica hispano-americană și cea spaniolă, respectiv dintre cea braziliană și cea portugheză. Această situație explică de ce, pe de o parte, informația ajunge deseori în țările din regiune prin intermediul traducerilor în spaniolă și, pe de alta, lingvistica istorică este relativ bine cunoscută. Lingvistica structurală ajunge însă târziu aici, întrucât pătrunde târziu în Spania.

g. Cunoașterea limitată a altor limbi de către lingviștii latino-americani, care determină circulația bibliografiei cu precădere în limbi precum franceza, și mai puțin în germană sau în engleză, de unde importanța traducerilor.

h. În sfârșit, influența situației politice asupra vieții culturale, cu consecințe grave, în unele cazuri, precum Argentina, asupra predării și cercetării.

(2) Al doilea aspect avut în vedere este reprezentat de centrele de cercetare. Marea majoritate a centrelor cu activitate lingvistică din America Latină au profil filologic.

² Autorul dicționarelor etimologice ale limbilor spaniolă și catalană: *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954–1957), respectiv *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980–2001).

³ Pionier al lexicostatisticii și al glotocronologiei.

Lingvistica domină în câteva dintre ele, însă niciodată nu este o preocupare independentă. Aceasta se datorează moștenirii vechii unități dintre lingvistică și filologie, mai ales în tradiția spaniolă și portugheză. Majoritatea lingviștilor din America Latină sunt în același timp filologi.

Coseriu numără nouă centre de lingvistică a căror activitate este relativ intensă în America Latină, și anume trei în Argentina și câte unul în Chile, Uruguay, Peru, Venezuela, Columbia, Mexic. Ne oprim, pe scurt, asupra a patru dintre ele.

Instituto de Filología y Letras Hispánicas „Dr. Amado Alonso” (IAA) este continuarea vechiului Instituto de Filología de la Universidad de Buenos Aires, creat în 1923, sub conducerea onorifică a lui Ramón Menéndez Pidal⁴ și efectivă a lui Américo Castro. A fost, o perioadă, singurul centru important, iar mai târziu, până în 1946, cel mai important dintre toate centrele de cercetare filologică și lingvistică din America Latină. Centrul cunoaște o perioadă fastă mai ales între 1927 și 1946, sub conducerea lui Amado Alonso⁵, obligat în 1946 să se mute în Statele Unite. Între 1930 și 1946, IAA publică faimoasa colecție „Biblioteca de Dialectología Hispanoamericana” (BDH), iar între 1939 și 1946, „Revista de Filología Hispánica” (RFH). Odată cu plecarea lui Amado Alonso, în 1946, institutul intră în declin. În anii '60, Alonso avea să ajungă prima figură a lingvisticii hispano-americane.

Instituto Caro y Cuervo (ICC) din Bogotá este creat în 1942, pentru ca, în momentul elaborării studiului lui Coseriu, 1968, să devină cel mai puternic centru cu preocupări de lingvistică în America Latină, chiar dacă nu dedicat exclusiv lingvisticii. ICC nu atinge însă nivelul cercetării din Argentina.

Departamento de Lingüística de la Universidad de la República, Facultad de Humanidades y Ciencias, din Montevideo, pe scurt, Departamento de Lingüística de Montevideo (DLM), la care vom reveni în a doua parte a lucrării noastre, este creat în 1951 și condus până în 1963 de către Eugenio Coseriu, apoi de unul dintre discipolii săi, José Pedro Rona. Sub conducerea lui Coseriu, în decada 1952–1962, departamentul devine cel mai activ centru de lingvistică din America Latină și singurul centru de cercetare în lingvistică generală.

Instituto de Filología „Andrés Bello” (IFAB) de la Universidad Central de Caracas este creat în 1947 și se identifică de la început cu persoana directorului său, argentinianul de origine poloneză Ángel Rosenblat⁶, cel dintâi și cel mai cunoscut elev al lui Amado Alonso.

⁴ Autorul lucrărilor fundamentale pentru studiul limbii spaniole *Manual de gramática histórica española* (1904) și *Orígenes del español* (1926).

⁵ Discipol al lui Ramón Menéndez Pidal, acesta publică, printre altele, *El problema de la lengua en América* (1935), *Estudios lingüísticos. Temas españoles* (1951), *Estudios lingüísticos. Temas hispanoamericanos* (1953).

⁶ Autor a numeroase studii dedicate spaniolei din America, precum: *Lengua y cultura de Hispanoamérica: Tendencias actuales* (1933) și *El castellano de España y el castellano de América*, (1963). A fost cel dintâi președinte latino-american al Asociación Internacional de Hispanistas (1968).

Aproape toată activitatea științifică de lingvistică din America Latină a perioadei acoperite în *Panorama...* s-a desfășurat în aceste centre. În afara lor, există o activitate individuală și relativ izolată a câtorva lingviști. Printre ei se numără romanistul român Dumitru Găzdaru (Demetrio Gazdaru), fostul profesor al lui Coseriu la Universitatea din Iași, stabilit după al doilea război mondial la Buenos Aires⁷.

În Brazilia, cercetarea lingvistică nu s-a concentrat, în general, în institute de specialitate, ci doar în jurul catedrelor și al cursurilor universitare și se prezintă mai degrabă ca o activitate individuală. Aceste preocupări individuale se manifestă mai ales în câteva orașe: Rio de Janeiro, São Paulo și Brasília. La Rio de Janeiro, o primă generație de lingviști apare la începutul secolului al XX-lea, avându-i ca exponenți pe Manuel Said Ali și Álvaro Fernando Sousa da Silveira, iar o a doua generație, la jumătatea secolului, cuprinzând nume sonore, precum Joaquim Mattoso Câmara Jr. (Júnior) și Serafim da Silva Neto, figura cea mai importantă a lingvisticii braziliene până la mijlocul anilor '60.

Situația din America Hispanică diferă de cea din Brazilia și în privința publicațiilor lingvistice. În America Hispanică, acestea sunt editate cu deosebire de universități și de institutele de cercetare, în timp ce în Brazilia ele aparțin, în majoritatea lor, editurilor comerciale, la fel ca în Europa Occidentală și în Statele Unite.

Paralel cu cercetarea lingvistică amintită există o activitate dedicată exclusiv studiilor indigene, „cealaltă lingvistică din America Latină”, cum o numește Coseriu. Aceasta se desfășoară în câteva centre importante, mai degrabă de antropologie și de etnologie decât de lingvistică propriu-zisă, la Ciudad de México, Guatemala, Caracas, Asunción, São Paulo, Brasília. Un caz notabil este centrul nord-american Summer Institute of Linguistics, cu activitate în Mexic, Peru, Guatemala, Columbia, Ecuador, Bolivia și Brazilia. Studiile indigene constituie însă un fapt mai degrabă marginal în ansamblul lingvisticii latino-americane, care se găsește concentrată cu deosebire în partea meridională a subcontinentului.

(3) Al treilea parametru studiat de Coseriu sunt revistele de specialitate. La fel ca institutele, revistele sunt în general de filologie, iar conținutul lor depășește limitele lingvisticii latino-americane: se publică din abundență, uneori cu preponderență studii ale cercetătorilor din afara zonei. După Coseriu, doar șapte reviste de lingvistică și filologie se fac remarcate în spațiul latino-american. Câteva cuvinte despre trei dintre ele.

Cea mai importantă revistă filologică latino-americană, prin varietatea conținutului și prin nivelul științific și tehnic, fondată de Amado Alonso, este „Revista de Filología Hispánica” (RFH), la Buenos Aires, 1939–1946, cu o colaborare străină de înaltă ținută. După plecarea lui Amado Alonso de la Buenos Aires, adică după 1947, RFH este continuată de „Nueva Revista de Filología Hispánica” (NRFH), în Mexic.

⁷ Una dintre lucrările sale de referință, cu largă circulație în America Latină, este *Ensayos de Filología y Lingüística Románicas*, La Plata, Instituto de Filología, 1969.

„Boletín del Instituto de Filología de la Universidad de Chile”, 1944–1946, apoi „Boletín de Filología”, după 1947, este primul periodic din America Latină care conține studii bazate pe metode descriptive americane, precum și recenzii ale lucrărilor lui Chomsky.

În Brazilia, principala publicație cu profil lingvistic și care acordă cel mai mult spațiu structuralismului în America Latină este „Revista Brasileira de Filologia” (RBH), la Rio de Janeiro, începând cu 1955, creată și condusă inițial de Serafim Silva Neto.

(4) Sub aspectul documentării, al influențelor și al orientărilor, fizionomia lingvisticii latino-americane, este determinată, afirmă Coseriu, de ceea ce a primit, nu de ceea ce a oferit. Orientările din lingvistica latino-americană nu înseamnă concepții sau metode proprii, ci concepții care s-au răspândit și metode care au fost adoptate în America Latină. Din aceste motive, problema orientărilor coincide, în mare parte, cu cea a informării.

Căile prin care a pătruns literatura de specialitate în America Latină au fost traducerile, recenziile, cronicile și lucrările cu caracter istorico-informativ⁸ sau manualele de introducere în lingvistică. Astfel, Amado Alonso pune în practică la Buenos Aires un adevărat program de traduceri lingvistice adnotate, singurul proiect sistematic din America Latină. El însuși a tradus *Cours de linguistique générale* al lui Saussure în 1945. Dintre lucrările cu caracter introductiv se remarcă, în Brazilia, *Principios de lingüística general* (1941) de Joaquim Mattoso Câmara Júnior, considerat de Coseriu drept cel mai bun manual de introducere în lingvistică publicat într-o țară romanică până în 1968.

Ca urmare a acestor eforturi, nivelul general al informării lingvistice crește considerabil, în principal în Argentina și în Brazilia. Devin cunoscute mai cu seamă numele lingviștilor europeni, mai puțin cei englezi, germani sau ruși, întrucât marea majoritate a profesorilor străini din America Latină au fost europeni și mulți lingviști latino-americani s-au format în Europa. În esență, lingvistica latino-americană a fost și este încă, spune Coseriu în 1968, o prelungire a lingvisticii europene. Lingvistica descriptivă nord-americană, bloomfieldiană și post-bloomfieldiană, pătrunde mai târziu, odată cu mai buna cunoaștere a limbii engleze și a specializării unora dintre tinerii lingviști în Statele Unite.

În general, se observă diferențe sensibile de nivel de informare între centrele latino-americane, care duc la familiarizarea neuniformă cu diversele orientări și școli lingvistice. Un nivel relativ înalt de informare atinge orașele Rio de Janeiro, Buenos Aires, Santiago de Chile și în mod special Montevideo, între 1952 și 1962. Având o bună acoperire a diverselor discipline lingvistice, Departamento de Lingüística de Montevideo (DLM) devine, după 1957, un centru de difuzare a informației lingvistice către diverse alte institute din America Latină.

O caracteristică definitivă a lingvisticii latino-americane este eclectismul. Cel mai adesea, este vorba despre o adeziune totală ori parțială la o doctrină sau chiar despre aplicarea ocazională a concepțiilor și a metodelor în scopuri bine determinate. Pătrund astfel în America Latină idealismul, geografia lingvistică și structuralismul, cel european, al Școlii de la Praga, după 1940, iar cel american, abia după 1960. Nu se constituie însă un curent structuralist în America Hispanică, primul centru de cercetare de orientare structuralistă

⁸ Precum *La geografía lingüística* a lui Coseriu (Montevideo, 1956).

fiind Departamento de Lingüística de Montevideo (DLM), începând cu 1952, iar primele lucrări de tip structuralist apărând după 1953. Până în 1968 nu se înregistrează orientări mai noi, precum glosematica, gramatica generativă, lingvistica matematică ori traducerea automată.

(5) În viziunea lui Coseriu, la jumătatea secolului al XX-lea, lingvistica latino-americană se caracterizează prin două atitudini fundamentale. Pe de o parte, receptivitate în privința teoriei și a metodologiei lingvistice: datorită înapoierii față de lingvistica globală, se adoptă și se aplică metode deja folosite în altă parte, fără selecție ori ambiții teoretice și metodologice. Pe de altă parte, localism și diferențialism⁹ în ceea ce privește delimitarea domeniului de activitate, care este în general restrâns la studiul temelor locale (latino-americană) sau regionale (chiliene, columbiene etc.), mai ales la studiul a ceea ce este specific regiunii respective.

Iau poziție împotriva acestor atitudini două centre de cercetare cu activitate „progresistă”: Instituto de Filología de Buenos Aires (numit ulterior Instituto de Filología y Letras Hispánicas „Dr. Amado Alonso”, IAA), în epoca lui Amado Alonso și a discipolului său Ángel Rosenblat, și Departamento de Lingüística de Montevideo (DLM), condus de Eugenio Coseriu. Astfel, Amado Alonso a acționat mereu în direcția unității hispanice, a considerării faptelor locale hispano-americană într-o perspectivă mai amplă, panhispanică, ceea ce i-a permis să corecteze o serie de erori care pot fi puse pe seama opticii localiste înguste. Articolul său *Examen de la teoría indigenista de Rodolfo Lenz*¹⁰ are un larg răsunet în epocă.

În Brazilia, situația este diferită: atitudinea receptivă față de metode și concepții predomină și aici, însă lingvistica științifică braziliană, în ansamblul ei, nu este localistă. Dimpotrivă, activitatea lingviștilor brazilieni este subsumată lingvisticii portugheze în general: pe lângă dialectologie și studiul portughezei contemporane din Brazilia, aceștia s-au ocupat de istoria limbii portugheze și de gramatica istorică a limbii portugheze.

Prin urmare, constată Coseriu, lingvistica hispano-americană se prezintă mai ales ca dialectologie, în timp ce lingvistica braziliană este mai ales de tip istoric.

(6) Domeniile de activitate ale lingvisticii latino-americană, împreună cu rezultatele acestora, sunt amplu inventariate. Spațiul limitat nu ne permite să urmărim îndeaproape expunerea lui Coseriu; ne limităm la a menționa principalele arii cultivate: lexicologia, dialectologia, problema limbii exemplare, gramatica școlară și gramatica limbilor indigene. Interesul principal vizează, în spațiul hispanofon, spaniola americană, mai ales contemporană, iar în Brazilia, portugheza, cu deosebire din perspectivă istorică, precum și latina și lingvistica romanică. Prin urmare, față de atitudinea „diferențialistă” a lingviștilor hispano-americani, colegii brazilieni adoptă o atitudine „unitaristă”. Nivelul tehnic al publicațiilor este, în perioada studiată, inegal de la o țară la alta: se remarcă Buenos Aires, unde „Revista de Filología Hispánica” (RFH) constituie un adevărat model, Mexicul, prin Colegio de México, Montevideo și, ceva mai puțin, Santiago și Bogotá.

⁹ Cuvântul original spaniol, *diferencialismo*, nu apare nici el în dicționare. Prin urmare, pentru traducere, am urmat modelul creației lui Coseriu, adaptat sistemului limbii române.

¹⁰ Publicat în „Revista de Filología Hispánica”, 1, 1939, p. 213–250.

(7) După Coseriu, la sfârșitul anilor '60, „ecoul lingvisticii latino-americane în lumea științifică nu corespunde valorii sale”, și aceasta din multiple cauze, printre care cunoașterea redusă a spaniolei și a portughezei în unele medii internaționale, atitudinea localistă a lingvisticii latino-americane și necunoașterea culturii latino-americane. În mod ironic, această situație este specifică în primul rând țărilor latino-americane, care dovedesc o profundă necunoaștere reciprocă, verificându-se apoi în lingvistica europeană și mai ales în lingvistica nord-americană.

(8) Omitem aici discuția privind previziunile legate de evoluția lingvisticii din America Latină, astăzi obsolete.

În acest studiu sinoptic, Coseriu oferă o perspectivă deopotrivă externă și internă asupra lingvisticii latino-americane, de pe poziția unei foarte bune cunoașteri a lingvisticii europene și mondiale, dar și de pe cea a unei nemijlocite experiențe latino-americane, el însuși fiind unul dintre principalii actori ai lingvisticii din America Latină în anii '50-'60. În același timp, Coseriu se arată interesat de înțelegerea dinamicii lingvisticii latino-americane la nivel regional, dar și în context global.

Pentru lingvistica noastră, *Panorama...* are o relevanță deosebită întrucât reflectă, fie și sumar, prezența și activitatea remarcabilă a doi români în America Latină: Eugenio Coseriu însuși, în Uruguay, la Montevideo, respectiv Dumitru Găzdaru (sau Demetrio Gazdaru), în Argentina, la Buenos Aires și La Plata, fiind un pas important pentru stabilirea contribuției românești la lingvistica mondială¹¹.

2. Eugenio Coseriu, fondator al Școlii de lingvistică de la Montevideo

Între 1951 și 1963, Eugenio Coseriu se stabilește în Uruguay, la Montevideo. După cum mărturisește într-un interviu (Guzun 2001), ajunge acolo din Italia după obținerea celor două doctorate, la sugestia consulului uruguyan de la Milano, din rațiuni economice. În același interviu, Coseriu spune despre plecarea în Uruguay: „a fost o hotărâre foarte potrivită, pentru că mi-a permis să mă dezvolt cu toată libertatea și să fiu în același timp șeful meu și îndrumătorul lingvisticii acolo unde exista încă foarte puțină”; „în Uruguay am devenit [...] fondatorul unei orientări noi în lingvistica Americii Latine prin această școală de la Montevideo”.

Proaspăt instalat la Montevideo, el creează, în 1952, și conduce, până în 1963, la Universidad de la República, Departamento de Lingüística de Montevideo (DLM), de care am amintit deja. În *Panorama...* (Coseriu 1977a: 318–321) ni se dezvăluie programul vizionar prin care Coseriu va face din DLM centrul de lingvistică cel mai activ din America Hispănică și singurul de cercetare în lingvistică generală.

¹¹ Acestor doi lingviști români li se vor adăuga ulterior alte nume sonore, precum academicianul Marius Sala și Dan Munteanu, cu numeroase studii dedicate spaniolei din America Latină. Amintim aici volumul coordonat de Marius Sala, *El español de América*, tomo I, *Léxico*, Bogotá, Instituto Caro y Cuervo, 1982, lucrare monumentală, însumând peste 1100 de pagini, ce constituie un punct de referință în bibliografia despre spaniola americană.

În condițiile în care, după cum am văzut, unul dintre punctele critice ale lingvisticii latino-americane era informarea, activitatea la DLM începe cu misiunea de documentare. Scopurile pe care Eugenio Coseriu și le propune în acest departament sunt, în esență, trei: 1) abordarea unui număr cât mai mare de domenii lingvistice și de limbi; 2) studiul critic al principalelor orientări ale lingvisticii moderne și al metodelor corespunzătoare, inclusiv verificarea validității acestora; 3) elaborarea unei teorii lingvistice „în conformitate cu realitatea limbajului, atât în funcționarea, cât și în dezvoltarea sa istorică”.

Astfel, conform primului obiectiv, Coseriu imprimă centrului o „orientare universalistă”¹². La DLM se vor cerceta: teoria limbajului, teoria gramaticii, fonologia, stilistica, filozofia limbajului, lingvistica istorică și dialectologia, dar și alte probleme „particulare”. În același timp, se vor lua în studiu limbile romanice, spaniola din Uruguay și din America, italiana, limbile indigene, sanscrita.

În privința atitudinii critice față de orientările și de metodele lingvistice moderne, activitatea DLM se caracterizează prin formula „realizări și limite” aplicată fiecăreia dintre concepțiile și metodele studiate. De pe această poziție critică s-au cercetat următoarele probleme: legătura dintre limbă și vorbire, precum și valabilitatea teoriei saussuriene în această privință (Eugenio Coseriu, *Sistema, norma y habla*, 1952); legătura dintre formă și substanță în sunetele limbajului, interdependența între fonetică și fonologie, realizările și limitele teoriilor fonologice și ale glosematicii (Eugenio Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, 1954); realizările și limitele geografiei lingvistice (Eugenio Coseriu, *La geografía lingüística*, 1956); fundamentele gramaticii, realizările și limitele logicismului, ale psihologicismului și ale formalismului gramatical (Eugenio Coseriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramática*, 1957); relația dintre funcționare și schimbare în limbaj, dintre descriere și istorie în lingvistică, sensul rațional al legilor fonetice, fundamentele și posibilitățile structuralismului diacronic (Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia*, 1958); unificarea științelor fonice (Eugenio Coseriu, Washington Vázquez, *Para la unificación de las ciencias fónicas*, 1953); categoriile verbale, termen folosit pentru părțile de vorbire (Luís Juan Piccardo, *El concepto de “partes de la oración”*, 1952), și propoziția (Luís Juan Piccardo, *El concepto de “oración”*, 1954); probleme specifice dialectologiei hispano-americane, în particular principiile metodologice (José Pedro Rona, *Aspectos metodológicos de la dialectología hispanoamericana*, 1958).

Coseriu își asumă misiunea elaborării unei teorii lingvistice „conformă cu realitatea limbajului”. După afirmațiile sale, la baza acestei teorii stau principiul adecvării oricărei teorii lingvistice la obiectul de studiu, precum și cel conform căruia fundamentul ineluctabil al teoriei lingvistice este „cunoașterea originară”, cunoașterea pe care individul

¹² Este posibil ca mediul hispanic să fi fost favorabil acestei viziuni universaliste și integratoare: „Școala lui Menéndez Pidal [...] menține cu tărie principiul unității științelor filologice”, afirmă Coseriu (1977b: 253).

o are despre sine însuși ca subiect vorbitor¹³. În conformitate cu acest ultim principiu, teoriile lingvistice se bazează pe intuiții valide, chiar dacă fragmentate, deformatate sau dogmatizate eventual în elaborarea ulterioară. Teoria pe care Coseriu o dezvoltă la Montevideo este, în aprecierea sa, „structuralistă și funcționalistă, dar nu formalistă” (Coseriu 1977a: 321). Printre cele mai importante lucrări în această direcție se numără: *Sistema, norma y habla* (1952); *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954); *Sincronía, diacronía e historia* (1958)¹⁴.

Eugenio Coseriu este autorul câtorva „premiere” în lingvistica latino-americană: cea dintâi și, până în 1968, singura discuție critică amplă a glosematicii, în *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954); tot aici, prima discuție critică a fundamentelor lingvisticii bloomfieldiene, în comparație cu alte forme ale structuralismului; unicul studiu teoretic cu caracter general despre schimbarea în limbă și fundamentele lingvisticii istorice, în *Sincronía, diacronía e historia* (1958). Unul dintre foarte pușinii structuraliști din zonă între 1950 și 1960, Coseriu contribuie în mod decisiv la pătrunderea acestui curent în lingvistica latino-americană.

Activitatea lui Coseriu la Departamento de Lingüística de Montevideo (DLM), deopotrivă „critică, metodologică și teoretică” (Coseriu 1977a: 318), constituie o întreprindere singulară în spațiul latino-american. DLM devine, alături de Instituto de Filología y Letras Hispánicas „Dr. Amado Alonso” de la Buenos Aires, un centru „progresist” al lingvisticii din America Latină. Printre altele, acesta este primul centru de cercetare de orientare structuralistă, începând cu 1952; iar după 1957, nucleul dinspre care informația lingvistică iradiază către diverse alte instituții de profil din America Latină. După plecarea lui Coseriu în Europa și stabilirea la Tübingen, DLM rămâne în sarcina unui fost elev de-al său, José Pedro Rona. Se continuă astfel linia structuralistă deschisă de Coseriu în cercetarea lingvistică din Uruguay.

3. În loc de concluzii

Eugenio Coseriu se bucură astăzi de o largă recunoaștere și adeziune în mediul hispanic. Din cele peste 40 de titluri de Doctor Honoris Causa, multe sunt din partea universităților din America Latină și din Spania.

Coseriu ajunge în America Latină la vârsta maturității științifice. Perioada uruguayană este pentru el cea a unei maxime efervescențe creatoare. Atunci capătă contur o bună parte dintre conceptele devenite, între timp, clasice în lingvistica generală și probabil nucleul întregii sale teorii. Tot atunci apar câteva contribuții majore: *Sistema, norma y habla*

¹³ În varianta spaniolă, *saber originario*, unde *saber* înseamnă deopotrivă „cunoaștere”, „știință”, „pricepere”.

¹⁴ Primele două au fost republicate în Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, Gredos, 1962, iar al treilea, într-o ediție revizuită și corectată, în Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Madrid, Gredos, 1973.

(1952); *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954); *La geografía lingüística* (1956); *Logicismo y antilogicismo en la gramática* (1957); *Sincronía, diacronía e historia* (1958). Colaborarea cu lumea ibero-americană a rămas o constantă a întregii sale vieți.

Este firesc atunci ca, dincolo de activitatea științifică, legătura lui Eugenio Coseriu cu America Latină să fie una profund afectivă. Stau mărturie referirile la Montevideo din prologul la *Teoría del lenguaje y lingüística general* (1962) și din dedicația din *Estudios de lingüística románica* (1977): „Dedic această carte Republicii Orientale a Uruguayului”. Cine ar putea vorbi însă mai grăitor despre legătura lui Coseriu cu America Latină decât el însuși? În discursul de primire a titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Granada, lingvistul spunea:

„Trebuie să mulțumesc iubitului meu Uruguay, acestei mari țări mici care mi-a acordat încrederea sa atunci când eu, în câmpul științei, eram încă un necunoscut și nu reprezentam decât o promisiune și care mi-a dat o identitate civică atunci când eu nu aveam nici una, motiv pentru care, la treizeci de ani de la întoarcerea mea în Europa, păstrez încă cetățenia uruguayană. În plan spiritual și în cel universal uman însă, Republica Orientală a Uruguayului a făcut pentru mine cu mult mai mult: a fost și este a doua mea patrie, cea care mi-a dat o a doua conștiință culturală și istorică – conștiința hispanică –, nu în locul conștiinței universale, ci ca formă specifică a acesteia, și mi-a permis să mă integrez în marea lume culturală hispanică. În Uruguay mi-am dezvoltat teoria lingvistică în tot ceea ce are aceasta esențial, așa încât multe lucruri pe care le-am publicat ulterior (și pe care le public încă) provin din manuscrise, schițe și note din perioada mea uruguayană. În Uruguay am putut totodată, prin predarea unei serii de discipline lingvistice la Facultad de Humanidades și la Instituto de Profesores și cu entuziasmul și îndrăzneala tinereții (entuziasm nu doar al meu, ci deopotrivă al colaboratorilor mei), să formez acea mărunță comunitate de cercetători căreia unii cercetători europeni au dorit să îi dea măgulitorul nume de «Școala din Montevideo»” (Coseriu, 1993).

În 2003, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria îi acordă lui Eugen Coseriu titlul de Doctor Honoris Causa, In Memoriam. Cu acest prilej, Maximiano Trapero (2003) evocă universalitatea celui omagiat, „român prin naștere, italian prin formație, german prin rezidență la maturitate, romanist pe viață, dar cu inimă de spaniol sau mai degrabă de «hispanic»”.

BIBLIOGRAFIE

- Coseriu 1977a = Eugenio Coseriu, *Panorama de la lingüística iberoamericana*, în *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, p. 264–364. Lucrare publicată inițial în limba engleză: *General Perspectives*, în Thomas A. Sebeok (ed.), *Current Trends in Linguistics, IV. Ibero-American and Caribbean Linguistics*, Haga, Paris, Mouton, 1968, p. 5–62.
- Coseriu 1977b = Eugenio Coseriu, *Amado Alonso*, în *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Madrid, Gredos, p. 251–263. Lucrare publicată inițial în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias”, 10, Montevideo, 1953, p. 31–39.
- Coseriu 1993 = Eugenio Coseriu, *Discurso pronunciado por el doctor don Eugenio Coseriu con motivo de su investidura como Doctor Honoris Causa*, în *Discursos pronunciados en el acto*

- de investidura de Doctor „Honoris Causa” al Excelentísimo Señor Eugenio Coseriu*, Universidad de Granada, p. 23–35.
- Guzun 2010 = Eugenia Guzun, *Eugenio Coseriu – 80!* (interviu), în „Curierul Românesc. Revistă a tuturor românilor”, noiembrie.
- Iordan 1996 = Iorgu Iordan, *Eugenio Coseriu, teoretician al limbajului și istoric al lingvisticii*, traducere în limba română de Cristina Varga, în „Echinox”, 10–11–12. Lucrare publicată inițial în limba franceză: Iorgu Iordan, *Eugenio Coseriu, théoricien du langage et historien de la linguistique*, în *Logos semanticos. Studia Linguistica in Honorem Eugenio Coseriu*, 5 vol., Berlin, New York, Madrid, 1981, I, p. 3–6.
- Kabatek, Murguía 1997 = Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *Verzeichnis der Schriften Coserius*, în idem, „*Die Sachen sagen, wie sie sind...*”. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, p. 271–305.
- Meisterfeld 2003 = Reinhard Meisterfeld, *El principio de la tradición. Eugenio Coseriu y la historiografía lingüística*, în „Odisea. Revista de Estudios Ingleses”, 3 (*Eugenio Coseriu in memoriam*), p. 155–166.
- Trapero 2003 = Maximiano Trapero, „*Laudatio*” al Profesor Eugenio Coseriu con motivo de su nombramiento como „*Doctor Honoris Causa*”, *In Memoriam, de la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, el 27 de junio de 2003*, în „Odisea. Revista de Estudios Ingleses”, 3 (*Eugenio Coseriu in memoriam*), p. 11–21.

EUGENIO COSERIU AND LATIN AMERICAN LINGUISTICS

ABSTRACT

This paper focuses on two aspects of Eugenio Coseriu's relation to Latin American linguistics: 1) the historiography of Latin American linguistics, and 2) the creation of the Montevideo School.

Key-words: *Eugenio Coseriu, Latin American linguistics, Montevideo School, history of linguistics, European linguists in Latin America.*